

Розриви лояльності: політичні та культурні орієнтири в Першій світовій війні –

Буковина, Галичина, Бессарабія

28 – 30 травня 2015

Міжнародна конференція Інституту німецької культури та історії Південно-Східної Європи (при Мюнхенському університеті Людвіга-Максиміліана) та Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Актуальність проекту

Конференція та наукові цілі, які вона ставить перед собою, набули в ході планування актуальності, про яку на початку розробки концепції організатори навіть не здогадувалися. З огляду на події в Україні впродовж останніх місяців та процеси, які їх супроводжують, перебіг котрих чи, тим більше, завершення, на сьогодні важко спрогнозувати, необхідність дискусії про історію воєн, конфліктів та їх наслідків у центральному та східному європейському прикордонному просторі видається нагальнішою, ніж будь-коли.

Академічний погляд на Першу світову війну – якраз на конференції в Україні – неunikно підводить до запитання: який існує взаємозв'язок між імпульсами, що зумовили війну століття тому, й сучасними військовими й пропагандистськими протистояннями? Цим заходом організатори посиляють сигнал того, що співпраця й готовність до діалогу в сфері гуманітарних наук завжди мають т.з. «додаткову вартість» й сприяють порозумінню.

Міжнародна дискусія про національне написання історії є основною передумовою розуміння Іншого. Культурні та історичні науки накладають відбиток на культурну пам'ять нації – через культуру спогадів і, як наслідок, використовувані у школах та університетах навчальні плани, які формують ранню свідомість молодого покоління. Цей вплив на формування ідентичності є важливим, однак він може – у випадку, якщо тривалий час відсутні осмислення і контекстуалізація – сприяти й укоріненню стереотипів. Тому конференція свідомо пропонує для дискусії також і конфронтаційні способи написання історії.

Цілі конференції

Конференція ставить собі за мету дослідити ті дилеми – стосовно національних, державних та культурних орієнтирів – що виникли у різних групах населення як наслідок Першої світової війни на Буковині, в Галичині та Бессарабії. Міждисциплінарні підходи (культуроснавчі науки, історичні дослідження, літературознавство, філологія, географія, політологія) повинні в своєму аналізі враховувати комплексну ситуацію в карпатському регіоні, який характеризується мультиетнічністю, конфесійним та мовним розмаїттям. Фокусування уваги

на населенні трьох названих країв, що історично тісно пов'язані між собою, уможливило поглиблене дослідження впливів війни та їх відображення у публіцистиці й історіографії. У рамках програми роботи представлені як російська, так і австро-угорська перспективи сприйняття ситуації та становище німецького, єврейського, польського, румунського, українського, молдавського і гагаузького населення під час Першої світової війни. Численні перспективи аналізу названих регіонів та їхніх груп населення дають можливість порівняльного дослідження, у якому враховано різні аспекти історичних переплетень.

Крім цього, метою конференції є також налагодити тісніші зв'язки між науковцями з досліджуваних регіонів та академічними установами й діячами з країн Європейського Союзу й у такий спосіб наблизити різні дискурсивні традиції, актуалізуючи їх науковий діалог.

Заплановано підготувати документацію результатів конференції. Вона вийде (за умови виділення коштів на друк) як збірник статей у видавництві Verlag Friedrich Pustet (Перенсбург).

Концептуальні міркування

Дослідження Першої світової війни неабияк поживалися з нагоди 100-ї річниці від її початку. Поряд із розширенням їх через застосування підходів загальноєвропейського й глобального, комплексно-історичного й методики культури спогадів, у відповідних висновках помітно окреслюється той факт, що ситуація на «Східному фронті», а також у центральноєвропейському й південно-східноєвропейському «тилу» описана недостатньо (н-д, Münkler 2013; Piper 2013; März 2014). Центральне місце в заходах чи публікаціях, що стосувалися війни на Сході, займали передусім Північно-Східна Європа чи Балкани. Такий же «проміжний простір» історичних регіонів Буковини, Галичини й Бессарабії – південний фланг «кривавих земель» («Bloodlands», Snyder 2010), потужно уражений як війною, так і її наслідками, – був натомість лише другорядним предметом досліджень (н-д, Dornik/Walleczek-Fritz/Wedrac 2014; Osteuropa 2-4/2014; Eisfeld/Maier 2014). Наукова конференція „Розриви лояльності“ має сприяти заповненню цієї лакуни в дослідженнях.

Становище поміж великих імперій – Австро-Угорською, Російською (Радянською), Німецькою та Османською – спричинило, на противагу існуючому сприйняттю, те, що цей простір став епіцентром війни та зазнав довгострокового впливу від її наслідків. У регіонах, про які йдеться, відбулася радикальна політично-адміністративна реструктуризація й похідна від неї зміна культурних орієнтирів. Недостатнє урахування комплексної ситуації населення у ході нового впорядкування Центральної та Південно-Східної Європи призвело до того нещасливого становища у новостворених державних утвореннях, яке у довгостроковій перспективі вилилося у ряд заморожених конфліктів (*frozen conflicts*) та нові війни.

Після вибуху Першої світової війни та оголошених в ході її інших воєн чи укладених мирних договорів чимало груп населення Буковини, Галичини й Бессарабії опинилися раптом з

«неправильного» боку фронту або ж змушені були обирати між «батьківським краєм» та «материнською нацією». Румуни, українці, німці, євреї та поляки нерідко виявлялися супроти своїх же «одноплемінників» з іншого боку фронту. Національна прихильність мусила поступатися місцем державній лояльності, якої від неї вимагала історична зумовленість чи війна. Не завжди співвіднесеність з однією групою була очевидною – воєнна ситуація спричинила політичну динаміку, яка змушувала осіб приймати рішення на користь лише однієї належності. У ще більш проблематичному становищі опинилися євреї цих земель, яким часто закидали відсутність лояльності до країн, за які вони воювали. Відчуття, що їх позбавили права бути причетними до солідарного суспільства, зумовленого війною, можна вважати важливим каталізатором поширення сіоністської ідеї.

Для політичних діячів та культурних репрезентантів різних груп розпад імперій, що домінували в європейському просторі, був поза межею уявного і сказанного, так що фактичні наслідки війни – поділ Австро-Угорщини, невдалі спроби створення власних держав у Бессарабії та в замешкуваних українцями територіях (Українська Народна Республіка, Західноукраїнська народна республіка), розширення Румунії (у її складі опинилися Буковина та Бессарабія), а також створення Другої Польської Республіки (в Галичині) – до 1917/1918 рр. майже не становили реалістичної політичної можливості в громадському дискурсі. Тож нагоди для утвердження чи розширення національних держав використовувалися спонтанно й без підготовки. Додатково до цих розбіжних, існуючих паралельно, частково конкуруючих, частково сумісних орієнтирів між державою та нацією значну роль відігравали також питання конфесійної та регіональної належності. Війна, пов'язані з нею страждання й смерть, і водночас згадувані дискурси й конфлікти лояльності позначалися на способі мислення й поведінці населення та на щоденному житті у воєнний час.

Простір, утворюваний історичними регіонами Буковиною, Галичиною й Бессарабією, є чудовим прикладом для ретельного аналізу цієї комплексної ситуації упродовж 1914-1918 рр., яка знаходилася у прискореному процесі змін; конференція «Розриви лояльності» ставить перед собою завдання такого аналізу.

Місце проведення конференції, місто Чернівці в Україні (колись австрійське Czernowitz), особливо придатне для досягнення поставленої мети. У цьому історичному й культурному центрі Буковини ще й сьогодні помітні сліди його мультиетнічного, багатоконфесійного й багатокультурного характеру, так що безпосередні й опосередковані впливи на більші й менші групи населення у цьому регіоні можна зрозуміти дуже добре. Крім цього, Буковина, яка межувала з Російською імперією, була одним з плацдармів воєнних дій, кристалізаційною точкою Східного фронту в Першій світовій війні – столицю коронного краю Чернівці між 1914 і 1917 рр. тричі займали російські війська і відвойовувала армія Центральних держав. Той факт, що саме тут і за теперішніх обставин зібралися українські, молдавські, російські, польські, румунські, хорватські, австрійські та німецькі науковці, щоб обмінюватися думками й конструктивно дискутувати про минуле – в історичному розумінні не таке вже й далеке, – сприяє реалізації окреслених на початку цілей наукового заходу.

Змістовні складові конференції

Перша світова війна означала настання нової епохи і стала політичною, соціальною та культурною цезурою, яка передусім в колишніх східних коронних землях Габсбурзької монархії ознаменувала після установа нового порядку 1918 р. початок докорінних змін. Організаторам заходу вдалося залучити до участі як визнаних міжнародних експертів з цього питання, так і молодих вчених, які тільки розпочинають дослідження цієї наукової сфери.

Багатогранність різних картин історії Першої світової війни є основою початкової панелі. Шість доповідей, в яких буде представлено національні перспективи регіону стосовно війни, стануть предметом дискусії; висвітлюватимуться й психологічні настрої в Австро-Угорщині та Росії у тодішній час, а також йтиметься про досвід німців, євреїв, росіян, українців, румунів та молдован.

Інший тематичний комплекс охоплює досвід воєнного часу й спогади про нього у художній та нехудожній літературі. Свідчення очевидців, щоденники солдатів, депортованих чи авторів, як і зображення війни та військової парадигми у прозових творах німецькою, польською, румунською, українською, на їдиші – твори письменників та спогади свідків підтверджують, що цей регіон був і залишається дискурсивним простором, який генерував наративи, котрі через рецепцію – також і в європейському контексті – актуальні й сьогодні. Решта доповідей присвячені юридичним, релігійним, етнічним аспектам питань, пов'язаних з перебігом війни.

Рамкова програма є інтегративною складовою конференції. Вона також сфокусована на Першій світовій війні, демонструє історію міста та регіону, уможлиблює дискусію з представниками існуючих і зараз народних домів – німецького, єврейського, українського, румунського та польського – щодо перцепції та рецепції війни з точки зору національних груп. Запланована після доповідей екскурсія поведе учасників у глибину регіону, до колишньої арени військових дій, дозволить побачити різноманітні прояви культури спогадів.

Співпраця і тривалість

У співпраці з Чернівецьким національним університетом імені Юрія Федьковича Інститут німецької культури та історії Південно-Східної Європи (IKGS) реалізував упродовж кількох минулих років різні конференції та проекти. З огляду на це успішне співробітництво та підписану в травні 2014 р. угоду про співпрацю між обома інституціями, захід у травні 2015 р. зміцнить структуру вже наявного обміну і відкриє нові перспективи.

Раніше реалізовані спільні наукові заходи й проекти інституцій-організаторів:

- Простір і пам'ять: культура, політика й громадянське суспільство на Буковині. Міждисциплінарний проект семінарів (13.-28.10.2014, www.raumundgedaechtnis.de, за підтримки МЗС Німеччини з фонду особливих коштів).

- Література – культура – громадянське суспільство: Габсбурзький вплив на культуру Буковини та сусідніх регіонів між 1848 та 1940 рр. Міжнародна конференція (16.-20.10.2013). Конференція відбулася завдяки підтримці в т.ч. Фонду Фріца Тюссена (Fritz Thyssen Stiftung). Восени вийде друком збірник матеріалів конференції *Partizipation und Exklusion. Zur Habsburger Prägung von Sprache und Bildung in der Bukowina: 1848 – 1914 – 1940*. Hg. v. Markus Winkler. Regensburg 2015. (Партиципація та ексклюзія. До питання Габсбурзького впливу. Вид. Маркус Вінклер. Регенсбург, 2015)
- Преса на Буковині та в сусідніх регіонах. Діячі – зміст – цілі (1900–1945). Міжнародна конференція (27.-30.03.2008). Одноименний збірник матеріалів конференції вийшов 2011 у видавництві IKGS (німецькою мовою).